

Herskap og tjenestefolk

Den første kvinnebevegelsen i Norge var mest opptatt av rettighetene til middelklassekvinner, av adgangen til å ta artium og til å studere på universitetet. Men disse første kvinnesakskvinnene ble hjulpet fram av tjenestejenter.

Husstelljenter i 1903., Eier: MiA-Museene i Akershus

I 2005 kom boka *Ut å søke teneste* av historiker Sølvi Sogner og etnolog Kari Telste. Sogner har også tatt norske tjenestefolk ut i Europa. Hun har skrevet et kapittel i boka *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*. Sogners bidrag handler om den rettslige statusen til tjenere i Norge fra det syttende til det tjuførste århundre. Boka er blitt til gjennom europeisk forskersamarbeid som ble finansiert av EU i perioden 2001-2004.

Europeiske tjenestefolk før og nå

– EU har antakelige støttet prosjektet fordi de opplever arbeidsinnvandring knyttet til omsorgs- og husarbeid som et markant fenomen i dagens Europa, sa Sogner i et intervju med Kilden i 2005.

– Noe vi i Norge kanskje ikke har vært så oppmerksomme på. Men også her importerer vi slik arbeidskraft. Sogner viser blant annet til en studie som viste at antallet au pairer økt kraftig her til lands på begynnelsen av 2000-tallet, og at sykepleiere og omsorgsarbeidere blir "importert" for å løse oppgaver i den norske velferdsstaten.

Selv kan Sølvi Sogner mer om tjenestefolks historie i Norge enn om hvordan situasjonen er akkurat nå. Så da hun for noen år siden leste Lise Widding Isaksens artikkel: "Kommer din au pair fra Litauen også?" i tidsskriftet Kvinneforskning, inviterte hun sosiologen inn i EU-nettverket. Slik har det seg at det andre norske bidraget i den nye boka om tjenestefolk i Europa er skrevet av Lise Widding Isaksen: "Gender, Care and Globalization as seen from Norway".

En Tjeneste-Pige fra Bergen .
Ein Dienstmädchen aus Bergen .

Tjenestepike fra Bergen rundt år 1800. Kobberstikk av Johann Heinrich Senn fra plansjeverket "Norske Nationale Klædesdragter", utgitt i København 1812-1815. Foto: Norsk Folkemuseum

Slaver og livegne

Selv går Sølvi Sogner tilbake til 1150 - 1250 i sin beretning om det norske tjenerskapet. I denne perioden ble slaveriet avskaffet i Norge.

– Vi tenker ikke ofte på at Norge har hatt slaver, fordi de gjerne omtales som treller, sier Sogner.

Dessuten avskaffet Norge, sammenlignet med en del andre vestlige land, slaveriet nokså tidlig.

– Det skyldes i hovedsak kirkens innflytelse, mener Sogner.

Kolonimakter som Spania og England beholdt slaveriet noen hundre år lenger.

– Helt fram til 1700-tallet brakte britene med seg sine svarte slaver til England. Ja, noen hadde dem med til Norge også. Men slike historier er mest for kuriosa å regne, sier Sogner.

At det fantes livegne, hvis arbeidskraft ble utnyttet under tvang, er imidlertid langt fra en kuriositet. Det er mer en historie om det alminnelige og hverdagslige i et Europa med stort behov for arbeidskraft.

– I vår teknologiske tid reflekterer vi ikke over hvor mye arbeid som den gangen måtte utføres ved hjelp av muskelkraft fra mennesker og dyr, sier Sogner.

Nye muligheter for menn – kvinnene dominerte tjenerskapet

I Norge ble behovet for billig arbeidskraft løst dels ved at gutter og jenter fra både lavere og noe høyere sosiale lag, gikk i tjeneste i noen år. Men i hovedsak gjennom husmenn og deres familier.

– Bonden ga en eiendomsløs mann som giftet seg, mulighet til å rydde jord på sin grunn. Husmannen fikk en kontrakt som innebar at han, og hans familie, hadde arbeidspunkt hos bonden, sier Sogner, og legger til;

– Det var en plikt som måtte overholdes til bondens tilfredshet, hvis ikke mistet husmannen retten til hus og jord, og måtte prøve seg et annet sted.

Ikke til å undres over at husmannen så seg om etter andre muligheter.

– Fra 1500-tallet ble økonomien, også i Norge, stadig mer eksportorientert og kapitalistisk. For menn betydde dette mulighet for arbeid knyttet til utvinning av mineraler, kobber og sølv. Eller de

kunne bli sjømenn, verve seg til hæren eller marinen. Dette var jobber som både var mer attraktive og bedre lønnet, enn å tjene for en bonde, forteller historikeren.

Den første oversikten over tjenestefolk i Norge stammer fra 1711, og allerede da var det dobbelt så mange kvinnelige som mannlige tjenere. Oversikten skyldes at staten påla tjenestefolk en skatt som utgjorde 1/6 av deres årslønn.

– Det var krigstider og staten behøvde penger. En måte å løse det på var å skattlegge tjenestefolk. Men det var husbonden som innbetalte skatten. Og det framgår at mange tjenere slett ikke hadde lønn. De arbeidet for mat og klær, sier Sogner.

Fra bygd til by

Norge var lenge et lite urbant samfunn, så seint som i 1801 bodde ni av ti på landet.

– Urbaniseringen tiltok først på 1800- og 1900-tallet. Og de siste to hundre årene har Norge opplevd en total reversering av hvor folk bor, påpeker Sogner.

Flyttestrømmen var dominert av kvinner, og i byene ble det etter hvert et solid kvinneoverskudd. Kvinnene forlot bygda fordi jobbmulighetene som tjenestepike, og etter hvert i den framvoksende industrien, fantes i byen.

– De kvinnelige arbeidsplassene endret seg i det urbaniserte miljøet. Der tjenestejenta før hadde gjort alt arbeid husholdet krevde – også produktivt arbeid – skjedde det nå en spesialisering til mer regulært husarbeid. Kokekunst, bakst og søm ble for eksempel etterspurt, sier Sogner.

– Og antakelig opplevde mange dette som ganske attraktivt. Fra hjembygda var de vant til fjøsstell og seterdrift. I byen fantes andre forhold. Der måtte de iføre seg kappe på hodet og lære nye skikker og oppgaver.

Fra livssyklus til livsvarig

Med industrialiseringen endret hjemmene karakter fra arbeidssted og produksjonsenhet til bo- og værested.

– Færre mennesker var knyttet til hver husstand. Før hadde tjenestejentene i byen ofte hatt selskap av en gårdsgutt, en læregutt og kanskje en svenn. Hele dagen var det liv og røre i huset. Men utover på 1900-tallet ble det mer ensomt for tjenestejenta på kjøkkenet. Produksjonen flyttet ut av huset. Sysler som slakting og vewing hørte ikke lenger med til tjenestejentas oppgaver. Det som ble igjen, var den typen husarbeid som aldri tar slutt: vasking og matlaging. I tillegg utviklet det seg nye standarder for vasking og renhold, forteller Sogner.

I Kristiania forsøkte de sågar å etablere en skole for tjenestejenter. Det gikk ikke så bra.

– Byjentene ville heller arbeide på fabrikk. De ønsket seg vekk fra husmoras kustus, sier historikeren.

– Tjeneste gikk fra å være en fase de fleste unge jenter måtte gjennom som en del av opplæringen på vei mot voksentilværelsen og husmorlivet, en fase i deres livssyklus, til å bli noe bare enkelte hadde som beskjeftigelse. Noe det for disse ikke fantes noen naturlig avslutning på, forteller Sogner.

– I middelklassefamilier var det ikke lenger vanlig at døtrene skulle være i tjeneste en periode for å lære seg huslige sysler. Middelklassekvinnene hadde andre ønsker for døtrene. De sendte dem på skole, og ville at de skulle bli noe annet enn dem selv. Slik ble det også et tydeligere sosialt skille innen husstandene, sier Sølvi Sogner.

Tjenestejenta tilhørte en samfunnsklasse, husmora en annen. Det preget også oppgavedelingen. Mens tjenestejenta gjorde grovarbeidet, kunne husmoren vie seg til sølvpuss og bridge.

Historiens og nåtidas underside

– Tjenestejentene representerer undersiden av historien. En gruppe få historikere og forskere har oppfattet som særlig spennende, eller som bare var spennende så lenge de var unge og kunne bli til noe annet. Så ble de gift, eller de fortsatte i tjeneste livet ut. Og når de ble gamle og ikke kunne arbeide lenger, visste man ikke riktig hvor man skulle gjøre av dem, sier Sogner.

Slike historiske fakta kan dokumenteres.

– Det vi ikke vet så mye om er ubehaget og mindreverdighetsfølelsen mange helt sikkert har kjent, påpeker Sogner.

Det er ikke lenger jenter fra den norske landsbygda som drar til byen for å søke lykken. Nå til dags kommer de annet steds fra, fra Litauen, Polen eller enda lenger unna.

– Jeg vet at menn gjør mer i huset enn de gjorde tidligere, men det løser ikke behovet når kvinner har fulltids jobb – og kanskje mer enn det – utenfor hjemmet, sier Sogner.

– Norske hushjelper er vanskelige å få, og ikke har husmødrene tid til å gjøre arbeidet, så da er det stadig flere som løser problemet ved at noen kommer utenfra.

Og i det europeiske forskersamarbeidet forsker man blant annet på kvinner som forlater familien sin for å reise til et rikere land og søke tjeneste. Kvinner som kommer hit, behøver arbeid og lønn. Vi behøver hjelp i huset og er villige til å betale. I seg selv er ikke det galt. Det som er galt er at de

som kommer ofte jobber under uakseptable forhold, og at vi utnytter dem og tilbyr kontrakter som ikke oppfyller grunnleggende rettigheter, understreker Sogner.

Det er like uakseptabelt nå som det var for tre hundre år siden.

Artikkelen ble opprinnelig publisert i Kildens nyhetsmagasin 10. juni 2005, og redigert av Kilden i 2023.

Se også

- [Ut og søke tjeneste](#)

Kilder

- [Antoinette Fauve-Chamoux \(red.\) \(2005\). Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries. Peter Lang.](#)
- Sølvi Sogner og Kari Telste (2005). Ut og søkje teneste - historia om tenestejentene. Oslo: Samlaget.

ARBEIDSLIV

FAMILIE

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.